

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті теоретично обґрунтована соціалізаційна модель професійно значущих якостей майбутнього вчителя, проаналізовані базові поняття дослідження. Формування соціально значущих якостей майбутнього вчителя розглянуто в контексті соціальної спрямованості особистості. Приводяться результати експериментального дослідження окремих професійно значущих якостей. Ключові слова: соціально-професійна орієнтація, громадянська позиція, соціалізаційна модель.

Виховна діяльність учителя в усі часи мала надзвичайно велике соціальне значення. Проте зростання соціальної уваги до вчителя набуває особливої гостроти у сучасних умовах розвитку незалежної Української держави, коли істотно змінюються вимоги до людини з боку суспільства. У цільовій комплексній державній програмі "Вчитель" підкреслюється визначальна роль педагога, вихователя у формуванні соціально значущих якостей майбутніх громадян України [2].

Однак, сьогодні якість підготовки вчителя за багатьма показниками не відповідає вимогам сучасної школи. Високі вимоги до особистості вчителя об'єктивно відображають психологічну, професійну і соціально-педагогічну сутність його діяльності як інтегральної і соціально значущої у суспільстві.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні виділення структурних компонентів соціалізаційної моделі професійно значущих якостей майбутнього вчителя, а також у представленні результатів експериментального дослідження окремих професійно значущих якостей.

Індикатором соціальної орієнтації особистості є її професійна орієнтація: вибір професії в системі "людина — людина" та відповідного навчального закладу. Однак соціальна орієнтація, як правило, виступає заодно з орієнтацією професійною. Тому цілком правомірним і обґрунтованим є поняття "соціально-професійна орієнтація".

Питання соціально-професійної орієнтації вчителя досліджено в працях С.Г. Вершловського, А.А. Деркача, А.Б. Добровича, Ю.Н. Ємельянова, А.О. Крилова, А.В. Мудрика, Р.С. Немова, А.В. Петровського, М.Х. Тітма, О.В. Шорохової та ін. Виховання отожднюється з соціалізацією, тобто розглядається як процес і результат засвоєння та активного відтворення людиною соціального досвіду. Об'єктивний виховний процес становить широку різнобічну взаємодію соціальних суб'єктів між собою, з природним та соціальним середовищем, яке їх оточує. У такій взаємодії вихователь і вихованець, одночасно є суб'єктами самозмінювання та об'єктами взаємного впливу.

Своє професійне призначення людина виражає не лише своєю професійною роллю, але й усім "ансамблем" ролей, серед яких особливе місце займає громадсько-педагогічна діяльність. У цій соціальній функції виражається зв'язок між професійною та громадянською позиціями учителя, оскільки висока громадська активність певним чином "забарвлює" і ставлення до професії.

Учитель сьогодні виконує дві соціальні функції, зумовлені його місцем у системі інститутів соціалізації: методико-просвітницьку та організаційно-координаційну. Перша реалізується у процесі його діяльності стосовно пропаганди психолого-педагогічних знань: у середовищі батьків, на виробництві, у дитячих та молодіжних організаціях, в різних позашкільних установах тощо. Друга – в організації навчально-виховного процесу та координації своїх дій відповідно до основних вимог сучасного суспільства.

Особливого значення у світлі розглянутих функцій набуває індивідуальність педагога, оскільки його авторитет сьогодні більше залежить від особистих якостей, ніж від соціального становища, як було раніше. При цьому індивідуальна неповторність особистості

важлива не сама по собі, а залежно від того, на які цілі і служіння яким ідеалам вона спрямована. За фактом неповторності не повинен втрачатися громадський, моральний зміст індивідуальної діяльності. Тому активна соціально-професійна позиція педагога, реалізована "своїм", лише йому доступним способом, набуває першорядного значення.

Виховна діяльність як соціально-педагогічна категорія також має свої особливі вияви, пов'язані зі зміною особистісних якостей дитини, детермінованих змінами в соціальному середовищі, тому потребує від вчителя наявності соціально значущих якостей. Проблеми суб'єкт-суб'єктних відносин вихователя та вихованця, врахування психологічних та соціальних особливостей учня, формування особистості в конкретних видах діяльності розглядаються в працях провідних педагогів та психологів Л.Г. Коваль, Я.Л. Коломінського [3; 8]. Вони аналізують структуру професійної позиції вчителя, що складається зі світоглядного компонента, мотиваційного, ціннісно-орієнтаційного, емоційно-вольового та компонента поведінки, в якій не останню роль відіграють соціально значущі якості.

Професійна педагогічна діяльність учителя розглядається Н.В. Кузьміною як цілісна динамічна система. Вона виділяє п'ять структурних компонентів цієї системи: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації, які знаходяться в прямій та зворотній взаємозалежності [4].

Таким чином, праця вчителя є двостороннім процесом – навчальним і соціально-виховним та являє собою свідому діяльність щодо навчання, виховання й розвитку особистості учня, що потребує наявності у вчителя розвинутих соціально значущих якостей особистості.

Важливою особливістю педагогічної діяльності є її творчий характер. Педагогічна творчість обумовлена, по-перше, соціальною значущістю і неповторністю її продукту – сформованої особистості учня в усьому багатстві його індивідуальної своєрідності; по-друге, сам процес педагогічної діяльності, заснований на взаємодії вчителя та учнів, не може бути стандартним.

Цінною для нашого дослідження є розроблена А.І. Кузьмінським професіограма педагога, у якій він наводить основні соціально значущі якості вчительської професії [5]. Наведені якості ми розподілили за визначеними нами структурними компонентами соціально значущих якостей. Вони представлені на табл. 1.

Таблиця 1.

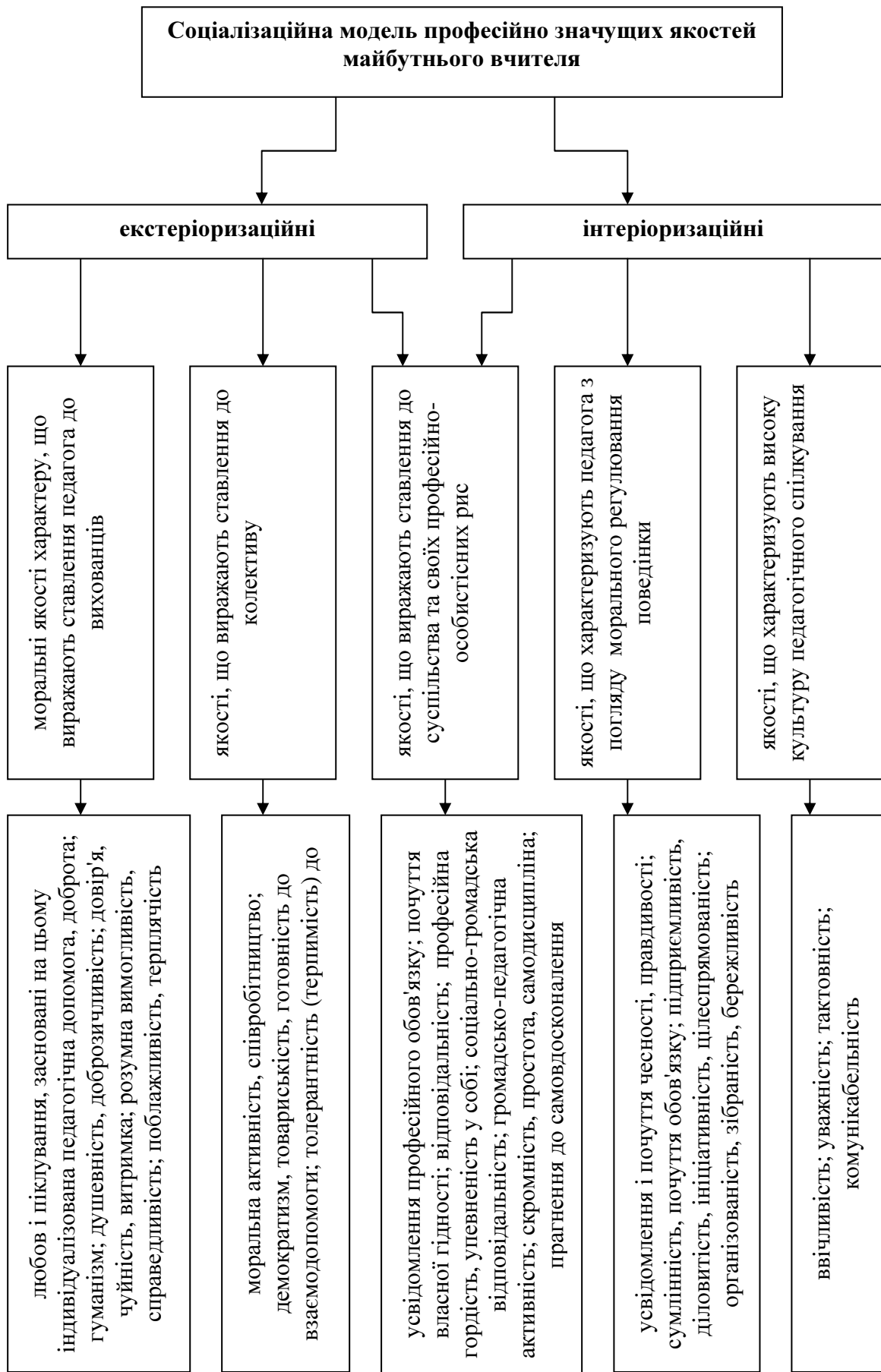
Соціально значущі якості вчительської професії

Психолого-педагогічні якості					
Спрямованість			Сфери		
соціальна	професійна	гуманістична	когнітивна	комунікативна	рефлексивна

почуття національної гідності; відповідальність; організованість; дисциплінованість.	психолого-педагогічна культура; психолого-педагогічна спостережливість; культура мовлення; вимогливість і педагогічний оптимізм	любов до дітей; гуманність; об'єктивність в оцінці діяльності учнів	здатність концентрувати й розподіляти увагу; творча спрямованість уяви; логічність мислення; гнучкість розуму	здатність переконувати; виразність і яскравість почуттів; терпеливість; розсудливість; контактність	здатність свідомо керувати своїми емоціями; здатність регулювати свої дії та поведінку; сила, урівноваженість нервово-психічних процесів
--	---	---	---	---	--

Сьогодні на тлі змінюваних соціально-політичних і економічних умов буття багатовікові моральні уявлення залишаються основним особистісним стрижнем вчителя.

З низки соціально значущих якостей особистості можна виокремити нижченаведені моральні якості, які ми представляємо в соціалізаційній моделі професійно значущих якостей майбутнього вчителя на рис. 1.

Рис. 1. Соціалізаційна модель професійно значущих якостей майбутнього вчителя

В ході експериментальної роботи на основі розробленої нами моделі досліджувався рівень розвитку професійно значущих якостей у студентів вищого педагогічного навчального закладу. Відповідно були визначені експериментальні групи, до яких увійшли студенти Житомирського державного університету (115 осіб).

Так, спираючись на концепції спрямованості особистості І.С. Кона і професійної спрямованості Л.М. Мітіної, ми провели дослідження з вивчення спрямованості особистості майбутнього вчителя. Методика "Визначення спрямованості особистості" (орієнтаційна анкета) дозволяє визначити, на що більше спрямований майбутній педагог: на власну особистість, на справу, на колектив [1, с. 28 - 30].

Результати вивчення спрямованості особистості в досліджуваних групах подані у таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати опитування майбутніх педагогів за методикою Визначення "спрямованості особистості"

Групи	Особистість	Справа	Колектив
I курс (60 студ.)	38,3% (23)	20,0% (12)	41,7% (25)
V курс (55 студ.)	36,3% (20)	23,6% (13)	40,0% (22)

Як бачимо, пріоритети у студентів на першому курсі і на випускному розставлені однаково: колектив, особистість, справа – що відповідає дослідженням Л.М. Мітіної, яка на основі вивчення професійного розвитку вчителя таким чином трактує елементи педагогічної спрямованості вчителя:

- 1) спрямованість на колектив дітей, пов'язана з піклуванням, інтересом, любов'ю, сприянням розвитку дитини;
- 2) спрямованість на себе, пов'язана з потребою самовдосконалення й самореалізації у сфері педагогічної праці;
- 3) спрямованість на предметний аспект професії вчителя (зміст навчального предмета) [6, с. 185-187].

Дані цієї методики характеризують наявність потенціалу, професійного росту майбутніх вчителів.

З реалізацією у професійній діяльності професійно значущих якостей тісно пов'язана рефлексивна сфера. Рефлексія – схильність аналізувати свої почуття, своє ставлення до інших [7, с. 589].

Виявленню рефлексивного ставлення майбутніх вчителів до тієї чи іншої групи професійних або особистісних інтересів присвячена методика "Незакінчені речення" [1, с. 22 - 24]. Усі закінчені речення згідно з ключем заносилися до певної шкали, після чого відбувався якісний аналіз кожного речення. Якщо в реченні чітко виражається позитивне ставлення до досліджуваного явища, воно оцінюється в (+3) бали, різко негативне – в (-3). Між цими полюсами знаходяться точки позитивного (+2), слабо позитивного (+1), нейтрального (0), слабо негативного (-1), негативного (-2) ставлення.

У таблиці 3 подані середні показники по групах досліджуваних.

Як бачимо, яскраво виражене позитивне ставлення у студентів в обох групах є до цілей, до майбутнього, до колег та підлеглих, що свідчить про їхнє позитивне ставлення в цілому до своєї професії.

Таблиця 3.

Результати вивчення рефлексії майбутніх педагогів за методикою "Незакінчені речення"

Назва шкали вимірювання	Середній бал оцінки шкал (від -3 до +3)	
	I курс	V курс
Ставлення до цілей	+ 2,96	+ 2,47
Ставлення до майбутнього	+ 2,6	+2,18
Ставлення до керівництва	+ 1,52	+ 0,77
Ставлення до колег	+ 2,68	+ 2,6
Ставлення до друзів	+ 1	+ 1,14
Ставлення до підлеглих	+ 2,84	+ 2,25
Ставлення до батька	+ 1,84	+ 1,71
Ставлення до матері	+ 1,24	+ 1,64
Ставлення до сім'ї	+ 1,72	+ 1,66
Ставлення до осіб протилежної статі	- 1,24	+ 1,38
Ставлення до сексуальних стосунків	+ 0,88	+ 1,26
Ставлення до свого минулого	+ 1,28	- 2,15
Страхи	- 2,56	- 2,21
Почуття провини	- 2,92	+ 1,44
Ставлення до себе	+ 0,12	+ 0,18

Ставлення до сім'ї та рідних характеризується середніми показниками в обох групах, а ставлення до осіб протилежної статі та до власних переживань, пов'язаних з почуттям провини і страхами, неоднозначне, що говорить про індивідуальність сприйняття та оцінки внутрішнього світу, рефлексію.

Проведення дослідницької роботи дало можливість уточнити соціалізаційну модель професійно значущих якостей майбутнього вчителя, охарактеризувати кількісні та якісні показники і рівні сформованості професійно значущих якостей, переконатися в необхідності розробки технології формування означених якостей у майбутніх педагогів.

Література

1. Большая энциклопедия психологических тестов. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 416с.
2. Державна програма "Вчитель" // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №10. – С. 4 – 32.
3. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик – К. : Наукова думка, 1997. – 392 с.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Нина Васильевна Кузьмина. – М. : Выс. школа, 1989. – 167 с.
5. Кузьмінський А. І. Вступ до університетських студій: навч. посіб. для студ. ун-тів. – Черкаси : Вид. ЧПУ імені Богдана Хмельницького, 2004. – 174 с.
6. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. – М. : Академия, 2004. – 336 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1986. – 797 с.
8. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб : Питер Кан, 1999. – 416 с.

Надійшла до редколегії 22.03.2010

Миросниченко О. А. Социально-профессиональная ориентация будущего учителя

*В статье теоретически обоснована **социализированная** модель профессионально значимых качеств будущего учителя, проанализированы базовые понятия исследования. Формирование профессионально значимых качеств будущего учителя рассмотрено в контексте социальной направленности личности. Приводятся результаты экспериментального исследования отдельных профессионально значимых качеств.*

Ключевые слова: социально-профессиональная ориентация, гражданская позиция, социализированная модель.

Miroshnichenko O. A. Socially-professional orientation of future teacher

The paper theoretically justified socialized model of professionally significant qualities of future teachers, analyzed the basic concepts of research. Forming professional significant qualities of future teachers considered in the context of the social orientation of the individual. Experimental results on some of professionally significant qualities.

Key words: .of the social-professional orientation, civil position, socialized model.